

Inimõiguste Instituudi aastakonverents, 10. detsembril 2011

Konstantin Zamjatin

Inimõigused ja keelte kaitse

Mul on väga hea meel siin olla, minu jaoks on eesti keel näide, et ka vähese rääkijate arvuga keel saab toimida kommunikatsioonivahendina ja uute tähenduste loomises. Keeleline mitmekesisuse leitmotiivina tahaks rääkida inimõigustest ja keelte kaitsest, kuidas need tänapäeva ühiskonnas toimivad. Kuidas on seotud keelelised õigused ja inimõigused? Rahvusvahelises õiguses on keeled kaitstud rahvusvähemuste õiguste kaudu, mis on inimõiguste osa. On kaks võimalust sellele läheneda, kas võtta neid õigusena või laiemalt ühiskondlikus debatis inimõiguste ideoloogiana.

Keel on identiteedi osa. Sillana keelte kaitse ja inimõiguste vahel on keelelised õigused ja kuidas neid omavahel seostada. Loogiline on kontseptsioon, et on olemas keelelisi inimõigusi. Mul on hea meel näha siin Mart Rannutit, kes on sellesse kontseptsiooni panustanud. 90ndate alguses valmis UNESCO egiidi all Barcelonas keeleliste õiguste ülddeklaratsioon. Aeg läks edasi ja seda kritiseeriti, et see on liiga lai, tuleb võtta kitsamalt. Tuleb võtta vastu ainult need õigused, mis on kohustuslikud.

Mis on inimõiguste ja keeleliste õiguste suhe? Mitte kõik keelelised õigused ei ole inimõigused, ja see seisukoht sai rahvusvahelise õiguse osaks. Inimõiguste põhidokumentides on see olemas, kuigi kitsamas perspektiivis vaadatuna pole kõige tugevam.

Teiseks toetavad dokumendid keelelist ja lingvistilist tolerantsi, mitte niivõrd keelte edendamist. Tavaliselt on inimõiguste dokumentides kolme liiki õigusi: mittediskrimineerimine, sõnavabadus ja õigus haridusele, ka omakeelsele. Just see viimane õigus on selline, mis ei eelda ainult tolerantsi, vaid ka riiklikku toetust.

Nagu näete, üsna piiratud ring keelelisi õigusi on inimõigusteks saanud, aga ülejäänud õiguste hulgas on rakendatud siseriiklikku õigust, sealjuures on oluline just keelepoliitika.

Tegelikult keeleliste õiguste esimene tähtsus ongi selles, et piirata riigikeele poliitikat, et see ei sekkuks liiga palju inimeste keelekasutusse. Euroopa tasemel ei ole keelte kaitse piiratud ainult mittesekkumise õigustega, seda on tehtud näiteks Euroopa Inimõiguste Konventsioonis, aga ka sisulise kaitsega, milleks on Euroopa Vähemuste Kaitse Raamkonventsioon ja Euroopa Regionaal- ja Vähemustkeelte Harta. Need ei sisalda õigusi, see on kompromissi tulemus. Kui on oht, et riik ei täida oma kohustusi siseriiklikult, on kodanike kompromissi tulemus see, et need sätted on sõnastatud riikide kohustustena, mitte õigustena.

Kuigi ka tavalistel inimestel on võimalik oma sõna öelda, alternatiivaruannete kaudu.

Keeleharta oluliseks tunnuseks on see, et see ei käsitle ametliku keele staatust, nagu Ukraina puhul. On siseriiklik asi, mida riik oma riigikeeleks välja kuulutab. Ekspertide komitee tegi märkuse, et ei tohi tähelepanuta jätta, kui vähemuskeeles räägib kolmandik elanikkonnast.

Järgmiseks oluliseks tunnuseks on see, et need on territoriaalsed vähemused, millised on rohkem kaitstud. Rootsi näitel võttis alguses riik enda peale soome keele suhtes piiratud kohustusi, aga seireprotsessi tulemus on see, et tänapäeval kaitstakse soome keelt Rootsis juba 23 vallas, sealhulgas Stockholmis. See on näide sellest, kuidas harta võib keele kaitses efektiivne olla. Teiselt poolt, kui Rootsi on hartaga liitunud, ei osanudki oodata, et soome keel kesk-Rootsis ongi valdades üks ametlik keel. Venemaa näide on ka oluline. Venemaal on palju keeli ning just lõppes kolmeaastane programm, koostöö Euroopa Nõukogu ja Venemaa regionaalministeeriumi vahel, mis uuris Venemaal räägitavaid keeli ja seda, mis saab, kui Venemaa harta ratifitseerib.

Kokkuvõttes on inimõigustel oluline, aga piiratud tähendus keelte kaitsel. Olulised on seadused, mis on riigis kehtestatud – rahvusvahelised dokumendid annavad vaid standardeid, mida riigid peavad järgima, isegi kui nad ei ole hartaga ühinenud. Praegune süsteem on kompromiss.

(P.S! Tegemist on vabaümbekirjutusega)